

УКРАЇНІЗАЦІЯ АРМІЇ НА ТЛІ РОЗГОРТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НАВЕСНІ 1917 РОКУ

Проаналізовано початковий період українізації військових підрозділів російської імператорської армії навесні 1917 року, в період, коли набирала оберті Українська революція, а вітчизняні політики обирали орієнтири майбутнього українського державотворення. В тих умовах чітко визначилося протистояння двох напрямків – самостійницького, яке визначав поручик М. Міхновський і його прибічники з кола українських військових, та поміркованого, яке репрезентували представники української соціал-демократії, насамперед, В. Винниченко, М. Порш, С. Петлюра.

У статті мова йде про боротьбу за українізацію в частинах тилу, бойових підрозділах, флотських екіпажах. У перші весняні місяці у фарватері змін у війську стояли дві громадські організації – Українського військового організаційного комітету (голова – полковник О. Глинський) та Клубу імені гетьмана Павла Полуботка (керівник – поручик М. Міхновський). Цього, на жаль, не можна сказати про політичне керівництво державою, в особі членів Української Центральної Ради, яке зайняло вичікувальну позицію, здебільшого підтримуючи українізацію лише словесно та декларативно.

Перший Всеукраїнський військовий з'їзд, який відбувся в Києві 5 – 8 травня 1917 року, не зміг об'єднати українських політиків і військових навколо ідеї створення українського національного війська, хоча й прийняв з десяток постанов. Цим мав займатися новоутворений Український військовий генеральний комітет.

Ключові слова: Українська революція, українізація у війську, Перший Всеукраїнський військовий з'їзд, Український військовий генеральний комітет.

Постановка проблеми та її актуальність. Зміни, що стали наслідком революційних подій в українських губерніях, охопили різні соціальні верстви. Найпридатнішим до швидких змін виявилось солдатське (дещо меншою мірою – офіцерське) середовище. Три роки війни зробило його радикальнішим і заполітизованим, ніж будь-яке інше. Тут успішно працювали агітатори різних політичних поглядів, користуючись тезою «втома від війни» в солдатських масах. Тому будь-який виступ проти офіційної влади знаходив відгук серед

Дем'янюк Олександр Йосипович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Луцьк.

© Дем'янюк О. Й., 2025.

значної частини військовиків російської імператорської армії, як серед особового складу тилових частин, так і серед фронтовиків.

Тож коли в Києві почали формуватися українські органи влади, то вояки-українці намагалися брати там активну участь. У першу чергу це стосувалося військовослужбовців Київського міського гарнізону і тилових частин, що розташовувалися в столиці та неподалік неї. Відразу взялися за створення органів (організацій, товариств, спілок, рад тощо), які мали згуртовувати українців, що перебували в російському війську, формувати підтримку щойно створеним українським органам влади, організовувати комунікацію цивільних і військових.

Навесні 1917 року ця комунікація не завжди була ефективною та конструктивною. Подекуди, не дочекавшись рішень політиків і вказівок від центральних органів влади, військові-українці намагалися самочинно створювати військові підрозділи за національною складовою, почати, не розуміючи, чому польські, чеські, сербські частини можуть створюватися, а українські – ні.

У той час ініціатива громадських організацій щодо українізації частин російської армії не завжди знаходила підтримку українських політиків, насамперед, з-поміж місцевих соціал-демократів. Як виявилось пізніше, це стало проблемою. Тісно переплетені військові й політичні процеси цього періоду, боротьба за створення національних збройних сил у перші місяці Української революції мають дослідницьку перспективу, адже завжди можна знайти нові грані тих подій.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз праць певної проблематики, а саме українізації війська навесні 1917 р. дозволяє обумовити наукову доцільність вивчення цього питання в сучасних наукових розвідках. У роки незалежності напрацьовано історіографічну базу для висвітлення цього питання. Вона підсилює матеріали, підготовлені сучасниками тих подій. Серед цих праць виділимо проблеми робіт: В. Верстюка (українізація в російському війську в добу УЦР) (2012), В. Голубка (утворення армії УНР) (1997), І. Кучери (особливості біженського руху зі Східної Галичини в 1914–1916 роках) (2004), Я. Зозулі (Перший Всеукраїнський військовий з'їзд) (1967), М. Ковальчука (створення українського полку імені гетьмана Б. Хмельницького) (2009), І. Фурмана та І. Печенюка (Перший Всеукраїнський з'їзд у державотворенні) (2020) тощо.

Мета та завдання дослідження. Зважаючи на те, що проблема українізації частин російського війська попередньо вже розглядалася вітчизняними та діаспорними дослідниками, розглянемо її на фоні розгортання подій Української революції лише навесні 1917 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Революційні події, які охопили українські губернії навесні 1917 року, мали низку відмінностей в порівнянні з російськими територіями. Насамперед йдеться про насичення західної частини імперії військовими – найрадикальнішим прошарком тогочасного населення держави. Варто звернути увагу на національний склад російської імператорської армії. За оцінками вітчизняних дослідників, до квітня 1917 року серед особового складу Південно-Західного фронту третина були українцями. Всього в імператорській армії на початок революції нараховувалося дев'ять мільйонів військових, з яких українців – 3,5 млн (*Дем'янюк, 2011:98*).

Революційні події призвели до демократичних перетворень в армійських частинах імперської армії, одним із яких стало переформатування військових підрозділів за національним принципом – з'явилися українські польські, чехословацькі, сербські частини. Насамперед це стосується Південно-Західного фронту, який простягався на значній території українських губерній; меншою мірою – Румунського фронту.

Вже в березні 1917 року в армії почали організовуватися українські ротні громади. Там групувалися солдати-земляки з різних повітів України. Для координації своєї діяльності вони об'єднувалися у групи з 10 – 12 чоловік і були постійним органом (*ЦДАВО, 1115, 1, 11:2*). На підтримку діяльності української влади містами країни пройшли військові паради та маніфестації робітників і солдатів: 11 березня – у Проскурові, Козятині, Старокостянтиніві, 17 березня – у Білій Церкві, Василькові, Житомирі (*Дем'янюк, 2013:22*).

У перші тижні революційних перетворень в Україні центральна адміністрація, яка очолила владу в столиці, недостатньо уваги приділила роботі з військовими, як генералітетом чи офіцерами, так і солдатами. Вочевидь, що тодішнє керівництво Української Центральної Ради (УЦР) не підтримувало ідеї створення національної армії. В іншому випадку українська держава вже за кілька місяців могла би отримати боєздатну,

національно орієнтовану, вишколену військову силу, здатну боротися за ідеали Української революції.

Втім, в умовах своєрідної байдужості та ігнорування військових справ, їх взялися впорядковувати самі військовики. Вже 9 березня 1917 року відбулися збори солдатів і офіцерів Київського міського гарнізону, де було прийнято «Оголошення про створення Установчої української військової ради». Цим документом, скерованим до Тимчасового уряду Росії, висловлювалося бажання «щоб по всіх полках, де більшість солдатів становлять українці, негайно було військовим приказом заведено уживання Української Урядової мови, і щоб такі полки поповнювались українцями, в командний склад призначалися офіцери Української народности» та сподівання що «виднині кожен Українець-воjak пам'ятає, що остаточною метою цієї війни є зібрати до купи всі землі Українські, всі гілки Українського люду в Росії, Австрії і Угорщині з'єднаний, суцільний Український Народ увести в спилку вільних народів Вільної Росії» (*Оголошення...*, 2003:49).

Через два дні активісти Установчої української військової ради, яку очолив полковник Олександр Глинський (невдовзі – Український військовий організаційний комітет) (*Ковальчук, 2009:9*) зібрали в столиці велелюдне українське військове віче на підтримку власних ініціатив, якому передувало перше установче зібрання солдатів, офіцерів, лікарів і військових урядників української національності (*Киевская мысль, 1917:11 березня*). Засобами народної демократії було схвалено рішення зборів солдатів і офіцерів Київської міської залоги від 9 березня та ухвалило «незалежно від існуючої Регулярної Армії, закласти з вільних людей «Охочекомонний полк». До полку мають входити всі роди зброї» (*ЦДАВО, 1115, 1, 23:9-3в*).

Відразу було сформовано комітет для організації «Охочекомонного полку», який напруцював і оприлюднив «Універсал до народу Українського», в якому зазначив: «Тільки оружною силою можеш ти оборонити свою батьківщину. Ти мусиш бути сильний, але сила в організації. Початком такої організації буде «Охочекомонний полк» зо всіх родів зброї імени Гетьмана Богдана Хмельницького. Сей полк боротиметься за свою волю і свободу» (*ЦДАВО, 1115, 1, 23:9-3в*).

Тоді ж було обрано Тимчасове військове бюро чисельністю сім осіб. 12 березня Бюро започаткувало Військовий комітет зі складу депутатів від солдатів і офіцерів (*Голубко, 1997:36*). На цьому створення військово-організаційних інституцій не припинилося. Вже 16 березня під час військової наради солдатів і офіцерів Київського міського гарнізону засновано нову українську військову організацію – Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка, який пізніше відіграв значну роль у розвитку українського руху у військах в умовах розпаду Російської імперії (*Шусь, 2019:718*). Очолив Раду клубу (виконавчий орган товариства) поручик Микола Міхновський, який намагався через цей орган втілити свої думки щодо організації українського війська, згуртування воїнів-українців навколо державотворчої ідеї. Члени Ради прийняли постанову, де зазначили, що необхідно приступити до «негайної організації власної національної армії, як могутньої мілітарної сили, без якої не можна подумати про здобуття повної волі України» (*Киевская мысль, 1917:19 березня*).

Радою клубу в стислий термін було напрацьовано «Статут Українського військового клубу ім. гетьмана Павла Полуботка», де зазначено, що «до Т-ва може вписатись кожна людина української народности, що належить до війська: салдати чи офіцери, фершали, військові лікарі, військові урядовці і т.д.»; що «Т-во має на меті згуртування й стоваришування в одній сім'ї усіх вояків, лікарів і військових урядовців української народности» (*Нова Рада, 1917, 28 березня*).

Отож уже в березні 1917 року було засновано дві громадські організації, які мали опікуватися військовими справами на українських землях: Український військовий організаційний комітет та Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка. Перший мав займатися організацією охочекомонних (добровольчих) українських військових частин усіх родів зброї, а другий мав стати виховно-пропагандистським осередком для українського війська (*Зозуля, 1967:30*).

28 березня за ініціативи Українського військового клубу імені Павла Полуботка в Києві відбулося віче військовиків-українців задля запобігання дезорганізації війська та зміцнення його воєнної сили, яке вирішило «зорганізувати українську національну армію з усіма родами військ», куди мав увійти добровольчий полк імені

гетьмана Богдана Хмельницького та вимагати, аби «зо всіх тилових частей виділити салдатів і офіцерів українців на формування українських полків по звичайному військовому статуту полків піших, кінних, гарматних бригад, інженірних команд, команд флоту і авіації з урядовою мовою українською» (*Нова Рада, 1917, 30 березня*).

Незважаючи на активність українських військових організацій формування українських національних частин гальмувало. З одного боку, ініціатива військових не отримувала належної підтримки серед вітчизняних політиків, що відображалось на переговорах із російськими військово-політичними колами, з іншого – російські політики і воєначальники всіляко саботували створення українських підрозділів, адже не вбачали в українцях окремої нації, як-от поляки чи чехи. Для них українці були радше малоросійською частиною російського народу. Тому на початку квітня 1917 року штаб Верховного головнокомандувача російської армії визнав формування українських національних частин неприйнятним. Будь-які заходи в цьому напрямку, як вказувалося, могли лише дезорганізувати єдність фронту і послабити боєздатність російської армії (*Ковальчук, 2009:13*). Створення українських підрозділів гальмувалося ще й через те, що переважна більшість українських політиків і військовиків не бачили України поза межами російської держави. Про це свідчили постанови, резолюції, ухвали різноманітних інституцій та організацій навесні 1917 року.

Ініціатори творення українських Збройних сил намагалися пропагувати свої ідеї на різноманітних політичних і представницьких майданчиках. Одним із таких став Всеукраїнський національний конгрес (6 – 8 квітня 1917 року), активну участь в якому брали представники військових частин. Так у перший день роботи Конгресу з повідомленням виступив М. Міхновський, який заявив «про згоду п. Головнокомандуючого на заснування у Києві одної бригади українського війська, а п. військового міністра Гучкова – про згоду на заснування 2-х бригад, а при можності і більшої військової частини» (*Матеріали... , 1996:54*).

Упродовж Конгресу були виступи військових, які представляли підрозділи, що дислокувалися як на території українських губерній, так і поза їх межами. Здебільшого це були виступи-привітання, висловлювання схвалення та підтримки діяльності

центральної української влади. В загальному військова проблематика з'явилася в підсумковій резолюції Конгресу: «Український Національний з'їзд, вислухавши заяви і конкретні пропозиції українських делегатів армії і флоту, доручає Центральній раді ті конкретні домагання подати Тимчасовому уряду» (*Матеріали...*, 1996:61).

Рух, що відбувався у військових підрозділах імператорської армії, не міг бути проігнорованим українськими політиками. Тому в новообраному складі Української Центральної Ради військові отримали понад 10% місць. Професор В. Верстюк зазначив, що «в абсолютних цифрах це було 13 осіб, які представляли 7 організацій, у тому числі серед обраних було 5 від Клубу імені гетьмана П. Полуботка» (*Верстюк, 2012:8*).

Попри це ще було зарано говорити про структурування українського військового руху. В більшості військових підрозділів, які перебували на території України, цей рух був стихійним. Професор В. Голубко, проаналізувавши перебіг тогочасних військово-політичних подій в підрозділах російської армії, резюмував: «Солдати української національності, виявляючи посилені потяги до самоорганізації в окремі частини, керувалися у своїй масі не стільки ідеями, як першочерговими практичними вигодами: перебуванням у рідному культурно-мовному середовищі, службою на батьківщині, можливістю мати тісніші контакти зі своїми родинами» (*Голубко, 1997:37*). Російське військове командування всіляко гальмувало процес українізації та створення українських підрозділів у частинах імператорської армії. Разом із політичним керівництвом держави українських вояків звинувачували у зраді завоювань революції, розколі єдиного революційного фронту, загрозі військовій поразки на полі бою тощо.

У підрозділах Південно-Західного фронту створювалися різноманітні військові гуртки, клуби, ради та інші організації. У квітні 1917 року вони були організовані не лише в закладах Тернополя, Рівного, Житомира, але й у XXIV армійському корпусі 11-ї армії, в 155-й Піхотній дивізії 11-ї армії тощо. Українізації вимагали Товариство українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка 23-го Пішого запасного полку 7-ї армії, український військовий клуб 3-ї Пішої дивізії 11-ї армії (*Дем'янюк, 2013:22*).

Революційна доба і радикальні настрої частини військових прискорювали процеси українізації в усіх сегментах

імператорської армії. До середини квітня в Києві на етапно-розподільних пунктах сконцентрувалися понад 3000 військовиків-українців, які, хто з дозволу, а хто й самовільно залишили свої військові частини, аби записатися до анонсованого українського полку імені гетьмана Богдана Хмельницького. Лише в складі цього формування вони зобов'язалися відправитися на фронт. Криза, яка утворилася через цю позицію, затягувалася.

Командування Київського військового округу побачило в цьому зраду і небажання відправлятися на фронт. Невдовзі, зважаючи на фактичні обставини, командувач Київського військового округу, уродженець Києва генерал-майор Микола Ходорович погодився на формування українських національних частин у рамках російської армії, за що Київська рада робітничих і солдатських депутатів зажадала його негайної відставки. Українська Центральна Рада висловила моральну підтримку. Так на звернення генерала М. Ходоровича до Михайла Грушевського той заявив, що втручатись у військові справи українське керівництво не стане (*Ковальчук, 2009:15*).

14 квітня в Педагогічному музеї в Києві відбулися об'єднані збори представників військових частин фронту, київської залоги, тилових військових організацій, членів Українського військового організаційного комітету та Клубу імені гетьмана Павла Полуботка. В ухвалі зазначено: «З огляду на те, що єднання на національному ґрунті є непереможною організаційною силою, скликати 5 і 6 травня З'їзд представників української нації від військових частин, по можливості, від всіх, де б вони не стояли» (*Нова Рада, 1917, 30 квітня*). Було визначено порядок денний та представництво: один солдат від кожної окремої частини, один офіцер (лікар, чиновник) від чотирьох частин, від тилових гарнізонів – по два представники, від військових українських організацій – по одному-два представники.

Наступного дня відбулося тривале засідання комітету УЦР, який врешті прийняв резолюцію, де констатував: «Щодо 3000 солдатів, які випадком, без усякої агітації з боку українських організацій, через недбальство воєнних властей зібралися в Києві і за прикладом польських легіонів домагаються формування їх в український полк, Центральна рада не бачить іншого виходу, як сформувати з них український полк і задовольнити їх бажання вийти негайно на фронт в виді української військової одиниці» (*Нова Рада, 1917, 20 квітня*).

Наступні кілька днів сторони хаотично шукали шляхи виходу зі складної ситуації. 23 квітня 1917 року під час роботи другої сесії УЦР було ухвалено ще одну постанову, де зазначалося: «Стоячи на принципі українізації всього життя на Україні і уважаючи українізацію війська невіддільною частиною сеї програми, Центральна рада підтримує далі постанови Комітету з 15 квітня про формування з запасних тилових частин нових українських частин і про потребу вилучення українців військових в українські військові частини» (*Друге загальне...*, 1996:70). На цьому ж засіданні прийнято, що «Українська Центральна рада має сформувати в своїм складі Військову раду, складену з виборних на майбутньому військовому з'їздові членів, а також з членів Української Центральної ради. До того часу військовими справами має завідувати військова комісія при Центральній раді, доповнена з складу військових організацій міста Києва» (*Друге загальне...*, 1996:70–71).

Однак декларації, резолюції та постанови справи не вирішували і моральна підтримка УЦР також. Головнокомандувач Південно-Західного фронту генерал від кавалерії Алексєй Брусілов погрожував розігнати дезертирів. 20 квітня Ставка Верховного головнокомандувача дала згоду на формування окремого українського загону з запасних частин. Наступного дня генерал від кавалерії А. Брусілов, вислухавши делегацію з Києва, затвердив штат полку в кількості «500 вояків, як кадра, а решта записаних понад 3,000 вояків всіх рангів мали виїхати на фронт» (*Зозуля*, 1967:30–31). Однак доки тривали суперечки, 1-й український полк фактично самоорганізувався і навіть озброївся. Його поява стала наслідком цілеспрямованої роботи невеликої групи людей зі зброєю на чолі з М. Міхновським, а не зусиль представницького державного органу – Української Центральної Ради.

Щоб не опинитися на узбіччі історії, УЦР змушена була реагувати на зростаючу українізацію російської армії. Професор В. Волковинський підрахував, що наприкінці квітня – на початку травня 1917 року було створено 1337 українських організацій, найбільша кількість на Південно-Західному фронті – 685 та у Київському військовому окрузі – 291 (*Волковинський*, 2004:52). Тому Українська Центральна Рада за ініціативи Українського військового організаційного комітету скликала Перший Всеукраїнський військовий з'їзд 5 травня 1917 року (працював до 8 травня 1917 року).

У дослідників немає єдиної думки щодо кількісного складу делегатів від військових організацій, товариств і частин усіх армій російського фронту, Балтійського та Чорноморського флотів і тилу: 700 (Зозуля, 1967:31; Феденко, б.д.:7; Фурман & Печенюк, 2020:65), 900 (Український національно-визвольний рух, 2003:954), 1000 (Голубко, 1997:51) чи понад 1000 (Григорійв, 1936:6) осіб; представництва від військових-українців: 1 000 000 (Голубко, 1997:51), 1 580 702 (Зозуля, 1967:31), понад 1,5 млн (Український національно-визвольний рух, 2003:954). Проте цифри насправді вражають і говорять про значний резонанс у військовому середовищі прагнень до самоорганізації військових-українців й, за словами сучасника тих подій Якова Зозулі: «зробив пригноблююче враження на москалів» (Зозуля, 1967:31).

Зібрання відкрив голова УЦР М. Грушевський. До президії вибрано делегата Західного фронту Симона Петлюру, представника тилу – Миколу Міхновського, від Української Центральної Ради – Володимира Винниченка, від 1-го українського полку імені гетьмана Богдана Хмельницького – підполковника Юрія Капкана (Крип'якевич & Гнатевич & Стефанів, 1992:363), від флоту – матроса Семена Письменного (Зозуля, 1967:31).

Вже на етапі обрання голови з'їзду розгорнулася полеміка між самостійниками (пропонували М. Міхновського) та автономістами (В. Винниченко запропонував С. Петлюру). Автономісти провели свою другу резолюцію: зовсім не обирати голови, а лише президію, у складі якої були б прихильники обидвох течій (Голубко, 1997:51). Тому почесним головою був обраний М. Грушевський, а члени президії почергово вели засідання.

Про інтенсивність та порядок денний форуму можна судити з постанов з'їзду: про автономію України; про ставлення до Української Центральної Ради; про ставлення до війни; про Українське народне військо і Український Генеральний Військовий Комітет; про Українські Клейноди та перший Український Козацький імені Богдана Хмельницького полк; про підтримання дисципліни та боротьбу з дезертирством; про освіту на Україні та українізацію військової освіти; про державні кошти для Українського Військового Генерального Комітету тощо (Постанови..., 2003:279–284). Зібрання підтримало рішення Всеукраїнського національного конгресу, чим засвідчило схвалення політичного курсу УЦР. На окремому закритому засіданні з'їзд обговорив

питання українізації та ухвалив відповідну резолюцію (*Верстюк, 2012:10*).

З'їзд пройшов у протистоянні двох суспільно-політичних течій тодішньої української спільноти – автономістів і самостійників. Це помітно зі змісту постанов форуму з конкретних питань. Позиції сторін гарно протиставив політичний діяч Семен Збараський (Данило Чайковський) у своєму дослідженні. Він наводить слова з виступу на з'їзді М. Міхновського: «Війна не видумка. Основою війни є вічний життєвий закон боротьби між націями. Бо є нації-пани і нації-раби. І сьогодні Україні треба воювати, треба армії, але й треба знати, за що і з ким битися» та В. Винниченка «Україні немає за що воювати, бо вона нікого поневолювати не хоче. Їй треба тепер закінчити війну й улаштувати разом із російськими працюючими класами нове життя у спільній державі – Росії» (*Збараський, 1958: 31–32*).

Резолюції з'їзду свідчать про подібне протистояння та компроміси при прийнятті рішень. Щодо питання автономії України, то делегати постановили вимагати від російських органів влади оголошення національно-територіальної автономії країни, задля цього вважали за необхідне призначити при Тимчасовому урядові міністра в справах України (*Постанови..., 2003:279*).

У питанні про українське народне військо делегати зайняли виважену позицію. З одного боку, визнаючи потребу в українській армії, з іншого, розуміючи реальну ситуацію, виступили за виокремлення українських солдатів і офіцерів тиллових частин в окремі підрозділи негайно, на відміну від бойових частин, де українці мали гуртуватися поволі, залежно від тактичних обставин, аби не вносити дезорганізації на фронті. У комплектування флотських команд закладався схожий алгоритм: на Балтійському флоті команди деяких кораблів мали стати українськими за складом; на кораблях Чорноморського флоту, команди яких і так склалися переважно з українців, визнавали за необхідне комплектувати їх надалі лише українцями (*Постанови..., 2003:281*).

Щодо існування українського полку імені гетьмана Богдана Хмельницького делегати, за присутності в президії його командира підполковника Ю. Капкана, узгодили рішення: «Першому Українському Полкові, який формується в Києві, затвердити назву: «Перший Український Козацький імени Богдана Хмельницького Полк» і всіх салдатів і офіцерів, вписаних до цього

полку, кількістю 3400 вважати прийнятими в цей полк» (*Постанови...*, 2003:281).

Для підтримки військової дисципліни передбачали опиратися на довіру та взаєморозуміння між солдатами й офіцерами, на високий дух, побудований на спільній ідеї – ідеї національного відродження. Тому необхідно було створити національну армію. З дезертирством пропонували боротися в кожному конкретному випадку, не покривати і не приховувати дезертирів, запідозрених у прикриванні – віддавати до суду.

Цікавими були рішення щодо українізації військової освіти. З'їзд вирішив, що «військова освіта повинна переводитись в життя в українському напрямку: а) на українській мові, б) шляхом одкриття військових шкіл од найнижчих до вищих, як-от академія генерального штабу; при сучасних умовах як у армії, так і флотах з'їзд вважає необхідним: 1) щоб в учбових командах, де є змога, можна було навчати українців на їх мові; статuti військові й різні підручники щоб було перекладено на українську мову з відповідним пристосуванням; щоб для українських військових громад і гуртків виписувалася літератури, щоб було одкрито просвітні курси у війську» (*Постанови...*, 2003:283–284).

Для реалізації прийнятих постанов і проведення українізації військових підрозділів «Український Військовий З'їзд ухвалив: утворити Тимчасовий Український Військовий Генеральний Комітет при Українській Центральній Раді, який має відати Українськими військовими справами і працювати в тісному контакті з російським Генеральним штабом» (*Постанови...*, 2003:281), який як державна інституція мав фінансуватися з державних коштів.

Загалом з'їзд засвідчив боротьбу двох ідеологій – самостійницької та соціал-демократичної. Через більшу красномовність останніх їм вдалося перетягти на свій бік голоси значної частини делегатів, що пізніше визначило політичний курс держави і розвиток військової справи. Аналіз військово-політичних подій після завершення з'їзду дав можливість професору В. Голубку стверджувати, що «Перший Всеукраїнський військовий з'їзд, хоч ще не означав цілковитої поразки самостійників у національному військовому русі, проте започаткував надзвичайно небезпечну його тенденцію: відмову від створення регулярної національної армії (Голубко, 1997:52).

Під час роботи з'їзду було сформовано склад Українського Військового Генерального Комітету (УВГК) в кількості вісімнадцяти осіб (генерал-майор, троє полковників, двоє підполковників, двоє поручників, четверо хорунжих, двоє солдатів, матрос, військовий урядовець, двоє цивільних – представників УСДРП). Вирішення флотських справ покладалося на спеціально створену Українську Морську Раду, яку очолив матрос Балтійського флоту С. Письменний (*Фурман & Печенюк, 2020:67*). УВГК здійснював керівництво українським військовим рухом в арміях по всіх фронтах, у тилкових військових округах і тилкових гарнізонах під гаслом визнання автономії України (*Щусь, 2004:77*).

Очолив ГВГК соціал-демократ С. Петлюра, який отримав цю посаду завдяки активній роботі під час з'їзду його однопартійців, що виступали радше за народну міліцію, ніж за національну армію (В. Винниченко, М. Грушевський, М. Порш). Вони переважили прибічників самостійницького напрямку, адже «радикальна група Міхновського мала в ньому меншість, а більшість була за обережний поступу вимогах до московської влади» (*Зозуля, 1967:31*).

9 травня щойно обраний Всеукраїнським військовим з'їздом УВГК взяв участь в роботі Третіх загальних зборів УЦР, який «згідно постанові військового з'їзду, приймав також у повному складі участь в обговоренні справи з делегацією» (*Треті..., 1996:82*). Окрім того, на засіданні УЦР Комітету було надано невелику фінансову допомогу для розгортання роботи (*Смолій, 2011:168*).

Позиція соціал-демократів проявилася невдовзі під час поїздки до Петрограда спеціальної делегації для порозуміння у справі автономії України, яку очолював В. Винниченко. У її складі для обговорення проблем українізації армії були представники українського вояцтва – полковник О. Пилькевич, поручник А. Чернявський, матрос С. Письменний, солдат Д. Ровинський. Однак через слабку переговорну позицію політичного крила делегації поїздка не мала успіху.

У фронтових і тилкових частинах російської армії поразка української делегації в Петербурзі не вплинула на загальну тенденцію підтримки УЦР й творення українських підрозділів. Показовими були збори офіцерів і солдатів 466-го піхотного Малмижського полку, який базувався на Поділлі. Там прийняли

постанову з резолюцією: «Прилучити свій голос до голосу Української Центральної Ради, яка є виразницею всього Українського Народу, обіцяючи скільки сили і хисту вистачить, підтримувати її» та «Перейти до широкої організаційної і агітаційної праці на ґрунті національної свідомости, лозунгів і братнього єднання» (ЦДАВО, 1115, 1, 12:11).

Інші думки переважали в українському офіцерському корпусі, де втручання цивільних осіб у військові справи сприймали негативно, особливо риторику про створення народної міліції замість регулярної армії. Майбутній гетьман України, генерал-лейтенант Павло Скоропадський, описуючи ті події, зазначив, що «в той час усі особи, що там засідали, ще абсолютно не вбралися в пір'я; всі вони складали враження початківців у своїй справі. Власне кажучи, ніякого діловодства ще не було, і, здається, уся їхня турбота була зосереджена на боротьбі з командувачем військами Київського військового округу» (Скоропадський, 2016:29).

До кінця весни так і вдалося залагодити українську військову справу. Тому було вирішено зібрати Другий Всеукраїнський військовий з'їзд.

Висновки. Таким чином, українізація в російському війську та виокремлення / створення українських підрозділів навесні 1917 року напряду залежали від діяльності громадських організацій мілітарного спрямування та ставлення українських політиків. Громадські організації у війську (громади, гуртки, спілки, ради, клуби) переважно виконали свої функції. Натомість органи центральної влади (насамперед Українська Центральна Рада) навесні 1917 року займали вичікувальну позицію, лише вербально підтримуючи спроби українізації. Очевидно, що Перший Всеукраїнський військовий з'їзд не виконав свого завдання, політики не порозумілися з військовими, українізація стихійно наростала, УГВК не зміг очолити чи хоча би систематизувати український рух у війську.

Використані посилання

Верстюк В. Ф. (2012). Українська Центральна Рада й українізація військових частин російської армії. *Український історичний журнал*. № 3. С. 4–27.

Волковинський В. (2004). Бойові дії на українських землях у роки Першої світової війни. *Український історичний журнал*. № 4. С. 38–56.

Голубко В. (1997). *Армія Української Народної Республіки 1917–1918. Утворення та боротьба за державу*. Львів: Кальварія. 288 с.

Григорієв Н. (1936). *Українська боротьба за державу в роках 1917–1920*. Скрантон. 48 с.

Дем'янюк О. (2013). Боротьба політичних сил за вплив на солдатські маси на Волині навесні 1917 року. *Воєнна історія*. № 2. С. 18–25.

Дем'янюк О. Й. (2011). *Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914–1923 роках* : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня». 320 с.

Друге загальне зібрання Української Центральної ради. (1996). *Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: у 2 т.* Київ : Наукова думка. Т. 1.: 4 березня – 9 грудня 1917 р. С. 69–71.

Збаразький С. *Крути. У 40-річчя Великого Чину*. Мюнхен–Нью-Йорк, Шлях молоді. 104 с.

Зозуля Я. (1967). Всеукраїнський військовий з'їзд в 1917 р. *Вісті комбатанта*. № 4. С. 29–34.

Киевская мысль (1917). 11 березня.

Киевская мысль (1917). 19 березня.

Ковальчук М. (2009). Створення 1-го українського імені Богдана Хмельницького полку (травень 1917 року). *Український визвольний рух*. № 13. С. 5–44.

Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. (1992). *Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.)*. Львів : Світ. 712 с.

Матеріали українського національного з'їзду. (1996). *Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: у 2 т.* Київ : Наукова думка. Т. 1.: 4 березня – 9 грудня 1917 р. С. 52–63.

Нова Рада (1917). 28 березня.

Нова Рада (1917). 20 квітня.

Нова Рада (1917). 30 квітня.

Оголошення про створення Установчої української військової ради (2003). *Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року* : Документи і матеріали. Київ : Видавництво імені Олени Пчілки. С. 48–49.

Постанови I Всеукраїнського військового з'їзду. *Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року* : Документи і матеріали. Київ : Видавництво імені Олени Пчілки. С. 279–284.

Резолюції Українського військового віча у м. Києві (1917). *Нова Рада*. 30 березня.

Скоропадський П. П. (2016). *Спогади: кінець 1917 – грудень 1918*. Київ : Наш формат. 480 с.

Смолій В. А. та ін. (2011). *Нариси історії української революції 1917–1921 років: в 2-х кн.* Київ : НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України». Кн. 1. 390 с.

Третє загальні збори Української Центральної ради. (1996). *Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: у 2 т.* Київ : Наукова думка. Т. 1.: 4 березня – 9 грудня 1917 р. С. 82–84.

Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року : Документи і матеріали (2003). Київ : Видавництво імені Олени Пчілки. 1024 с.

Феденко П. (б.д.). *Історія революції (1917–1921): в 2 ч.* Б.м. І. Центральна Рада. 30 с.

Фурман І. І., Печенюк І. С. (2020). Перший всеукраїнський військовий з'їзд та його значення в національному державотворенні й українізації армії. *Військово-науковий вісник*. Випуск 3. С. 61–74.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО), ф. 1115, оп. 1, спр. 11.

ЦДАВО, ф. 1115, оп. 1, спр. 12.

ЦДАВО, ф. 1115, оп. 1, спр. 23.

Щусь О. Й. (2004). Український генеральний військовий комітет. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. Київ : Наукова думка, Т. 2. С. 77.

Щусь О. Й. (2019). Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка. *Енциклопедія історії України: Україна-Українці*. Кн. 2. Київ : Видавництво «Наукова думка». С. 718.

References

Verstyuk V. F. (2012). Ukrainian Central Rada and Ukrainianization of the Russian Army. *Ukrainian Historical Journal*. No. 3. P. 4-27 (ukr).

Volkovynskyi V. (2004). Combat actions on Ukrainian lands during the First World War. *Ukrainian Historical Journal*. No. 4. P. 38-56 (ukr).

Golubko V. (1997). *Army of the Ukrainian People's Republic 1917-1918. Formation and struggle for the state*. Lviv: Calvariya. 288 p. (ukr).

Hryhoryiv N. (1936). *The Ukrainian Struggle for the State in the 1917-1920*. Scranton. 48 p. (ukr).

Demianiuk O. (2013). The struggle of political forces for influence on the soldier masses at Volyn in the spring of 1917. *Military History*. No. 2. P. 18-25 (ukr).

Demianiuk O. Y. (2011). *Military-political aspects of the development of Volyn region in 1914-1923* : monograph. Luts'k : PPH «Tverdynia». 320 p. (ukr).

The Second General Meeting of the Ukrainian Central Council. (1996). *Ukrainian Central Council: Documents and Materials*: in 2 volumes. Kyiv: Scientific Thought. Vol. 1.: 4 March – 9 December 1917. P. 69-71 (ukr).

Zbarazkyi S. *Kruty. On the 40th Anniversary of the Great Action*. Munich-New York, The Youth's Way. 104 p. (ukr.).

Zozulia Y. (1967). All-Ukrainian Military Congress in 1917. *News of the combatant*. № 4. P. 29-34 (ukr).

Kyiv's thought (1917). 11 March (ukr).

Kyiv's thought (1917). 19 March (ukr).

Kovalchuk M. (2009). Creation of the 1st Ukrainian Regiment named after Bohdan Khmelnytskyi (May 1917). *Ukrainian Liberation Movement*. No. 13. P. 5-44 (ukr).

Krypiakievych I., Hnatevych B., Stefaniv Z. and others (1992). *History of the Ukrainian Army (from princely times to the 1920s)*. Lviv : Svit. P. 712 (ukr).

Materials of the Ukrainian National Congress. (1996). *Ukrainian Central Rada: Documents and Materials*: in 2 volumes. Kyiv: Scientific Thought. Vol. 1.: 4 March – 9 December 1917. P. 52-63 (ukr).

New Council (1917). 28 March (ukr).

New Council (1917). 20 April (ukr).

New Council (1917). 30 April (ukr).

Announcement on the creation of the Constituent Ukrainian Military Council (2003). *Ukrainian National Liberation Movement. March – November 1917 : Documents and Materials*. Kyiv: Publishing House named after Olena Pchilka. P. 48-49 (ukr).

Resolutions of the First All-Ukrainian Military Congress. *Ukrainian National*

Liberation Movement. March – November 1917 : Documents and Materials. Kyiv: Publishing House named after Olena Pchilka. P. 279–284 (ukr).

Resolutions of the Ukrainian Military Council in Kyiv (1917). *New Council*. 30 March (ukr).

Skoropadskiy P.P. (2016). *Memoirs: late 1917 – December 1918*. Kyiv : Our format (Nash format). 480 p. (rus).

Smolii V. A. et al. (2011). *Essays on the History of the Ukrainian Revolution of 1917–1921*: in 2 volumes. Kyiv: Scientific Enterprise «Publishing House «Scientific Thought» of the National Academy of Sciences of Ukraine». Vol. 1. 390 p. (ukr).

Third General Meeting of the Ukrainian Central Rada. (1996). *Ukrainian Central Rada: Documents and Materials*: in 2 volumes. Kyiv: Scientific Thought. Vol. 1.: 4 March – 9 December 1917. P. 52–63 (ukr).

Ukrainian National Liberation Movement. March – November 1917 : Documents and Materials (2003). Kyiv: Publishing House named after Olena Pchilka. 1024 p. (ukr).

Fedenko P. (without date). *History of the Revolution (1917–1921)*: in 2 parts. Without publishing place. I. Central Council. 30 p. (ukr).

Furman I. I., Pecheniuk I. S. (2020). The First All-Ukrainian Military Congress and its Significance in National State Formation and Ukrainization of the Army. *Military-Scientific Bulletin*. Issue 3. P. 61–74 (ukr).

Central State Archives of Higher Authorities and Administration of Ukraine (hereinafter – CSAHAG of Ukraine), f. 1115, op. 1, spr. 11 (ukr).

CSAHAG of Ukraine, f. 1115, op. 1, spr. 12 (ukr).

CSAHAG of Ukraine, f. 1115, op. 1, spr. 23 (ukr).

Shchus O. Y. (2004). Ukrainian General Military Committee. *Encyclopedia of the History of Ukraine*: in 10 volumes. Kyiv : Scientific Thought, Vol. 2. P. 77 (ukr).

Shchus O. Y. (2019). Ukrainian Military Club named after Hetman Pavlo Polubotko. *Encyclopedia of the History of Ukraine: Ukraine-Ukrainians*. Book 2. Kyiv : Publishing House «Scientific Thought». P. 718 (ukr).

Demianiuk O.

UKRAINIZATION OF THE ARMY IN THE BACKGROUND OF THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN REVOLUTION IN THE SPRING OF 1917

The initial period of Ukrainization of military units of the Russian imperial army in the spring of 1917 is analyzed. During this period, the Ukrainian Revolution was gaining its momentum, and domestic politicians were choosing the guidelines for the future Ukrainian statehood. In those conditions, the confrontation between two directions was clearly defined – the independentist one (as defined by M. Mikhnovskiy and his supporters from the circle of the Ukrainian military) and the moderate one (as developed by representatives of Ukrainian social democracy, primarily V. Vynnychenko, M. Porsh, S. Petliura, M. Tkachenko, and others).

The article deals with the struggle for Ukrainization in rear units, combat units, and naval crews, owing to the fact that revolutionary events led to democratic transformations in the army units of the imperial army, primarily on the Southwestern Front and, to a lesser extent, the Romanian Front, both of which operated in Ukrainian territories. The empire, to a certain extent, considered the emergence of Polish,

Czechoslovak, and Serbian units favorably, but did completely not accept Ukrainization in its army.

In the first spring months, two public organizations stood in charge of changes in the army – the Ukrainian Military Organizational Committee (chairman – Colonel O. Hlynskyi) and the Club named after Hetman Pavlo Polubotok (leader – Lieutenant (“*poruchyk*”) M. Mikhnovskyi). Unfortunately, the same cannot be said about the political leadership of the state, represented by members of the Ukrainian Central Rada, which took a wait-and-see position and mostly supported Ukrainization only verbally and declaratively.

In the background of the spontaneous growth of Ukrainization, the 1st Ukrainian Regiment named after Hetman Bohdan Khmelnytskyi was created, which was not recognized by either russian politicians or russian generals. The russian military command in every way hindered the process of Ukrainization and the creation of Ukrainian units in parts of the imperial army. Only on the eve of the beginning of the First All-Ukrainian Military Congress, when the regiment was de facto created, the command of the Southwestern Front recognized its existence, although it limited its quantitative composition.

The First All-Ukrainian Military Congress, which took place in Kyiv on May 5-8, 1917, failed to unite Ukrainian politicians and military around the idea of creating a Ukrainian national army, although it adopted a dozen resolutions. This was to be dealt with by the newly formed Ukrainian Military General Committee, but, eventually, this proved to be impossible to do this in a short time. The Provisional Government did not accept any arguments for Ukrainization, and the number of Ukrainian soldiers wishing to join national formations in the russian army was growing spontaneously. The need to convene the Second All-Ukrainian Military Congress was maturing.

Keywords: Ukrainian Revolution, Ukrainization in the army, First All-Ukrainian Military Congress, Ukrainian Military General Committee.